

בגמרא ברכות (מג): איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו – זה הריח. וזאת היא הנקודה הפנימית שבלב האדם' (שם משמואל וילך תער"ב).
ע"ע דברים עמוקים בספר דובר צדק לר"צ הכהן, עמ' 145.

'סח לי זקן אחד, פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה' –
'כל מקום שיש השראת השכינה – נשאר הקדושה לעולמי עד, שהרשימו נשאר. וכמו שמצינו
'פעם אחת הלכתי לשילה...' שאף שכבר חרבה שילה ימים רבים, נשאר הרשימו דקדושה
והריחו ריח קטורת' (פרי צדיק לך א).

דף מ

רבי שמעון לא ידע מאי קאמרי רבנן והכי קאמר להו, אי הגרלה הגרלה ממש קא אמריתו –
פליגנא עלייכו בחדא, אי הגרלה דקאמרינו היינו הנחה – פליגנא עלייכו בתרתי. וכן משמע
מלשון רבי שמעון שאמר 'לא הגריל כשר לא התודה פסול' – ולכאורה היה לו לומר רק 'לא התודה
פסול' שהרי גם תנא קמא אמר לא הגריל כשר – אלא משמע שגם כלפי הגרלה אפשר שהוא חולק כי
שמא לתנא קמא הגרלה מעכבת (חדושים ובאורים).

'ואזדו לטעמייהו'. ערש"י ותוס' שתי דרכים בבאור הענין. וע"ע פרושים חדשים בחדושי הנצי"ב, בספר אור שמח (עבודת
יום הכפורים ג, ג) ובהגהות הרש"ש.

(ע"ב) 'שאלו תלמידי את רבי עקיבא, עלה בשמאל מהו שיחזור לימין' – משום כבודו של הכהן
הגדול והעם, להראות שעבודתו רצויה. או שמא אין לעשות כן כי אדרבה, עדיף שיתבייש במקצת
ויתקן מעשיו וגם שאר העם יתקנו מעשיהם (שיח יצחק עפ"י לשון התוספתא).

'אמר להן: אל תתנו מקום לצדוקים לרדות'. רבנו חננאל מפרש: שלא יאמרו המינים שתי רשויות הן
אלא שאחת גדולה יותר מהאחרת לפיכך הוצרכו לכבדה בימין תמיד.
ויש מפרשים: שלא יהא למינים פתחון פה לומר גורל זה מה מועיל הואיל והוא מחזירו (רבנו אליקים);
שלא יאמרו כל מעשה החכמים אינו אלא מעשה ניהוש וכישוף (עפ"י מאירי).
כידוע, מחמת הצנזורה מופיע בגמרא כמה פעמים 'צדוקים' במקום 'מינים', והכוונה היא לנוצרים הראשונים. וכן כתב רש"י
(והוגה מהצנזורה) 'למינים – לתלמידי ישו הנוצרי'. [לדוגמא, להלן נו: 'אל' הוא צדוקי לר' חנינא השתא ברי טמאים' – הכוונה
כפי הנראה לנוצרי. וע"ע במובא בע"ז טז יז].

ומהר"ץ חיות פירש כלפי כת צדוק ובייתוס אשר הכחישו הקבלה והתורה שבעל פה, וטענו על החכמים
כי נקל בעיניהם לעקם המקראות כטוב בעיניהם ולהוציא דרשות כחפצם.
ואף על פי שתקנו חז"ל כמה דברים להוציא מלבם של צדוקים (כדלעיל ב.), אך אם לא ראו הכרח גדול
לא רצו להורות דבר התמוה לרבים, למען לא ימצאו הצדוקים מקום ללעוג על החכמים.
ומכאן הוציאו הפוסקים (י"ד רמב"י) הלכה שאין לחכם להורות דבר התמוה לרבים. עד כאן ממהר"ץ חיות.

'עלה בשמאל... הא לאו הכי מהדרינן ליה, והא אמרת הגרלה מעכבא, וכיון דקבעתיה שמאל היכי מהדרינן ליה...'. ואם תאמר, גם אם ננקוט הגרלה אינה מעכבת הלא כבר קבעו הגורל ומצוה יש בהגרלה ואם כן כיצד נחזיר?
 וכתב הרש"ש לפרש, אם הגרלה אינה מעכבת אפשר לומר שלא נקבע הדבר עד לאחר שהגריל והניח שהרי העליה וההנחה שתייהן מצוה כאחת, הלכך כל שלא הניח עדיין יוכל לברור איזה גורל יניח על כל שעיר. והקפדת התורה היתה רק שלא יקבעם בפה אלא בגורל, אבל למאן דאמר הגרלה מעכבת [והנחה הלא ודאי אינה מעכבת], נקבעו השעירים בעלייה לבדה.
 ובתוס' רא"ש כתוב שהגמרא היתה יכולה להקשות 'ולטעמיך מי ניהא', הלא הכל מודים שהגרלה קובעת ואי אפשר לשנותה כאמור (וע' גם בחדושים ובאורים. וע' דרכים נוספות בפירושו רבנו אליקים ובשפת אמת ובשו"ת דובב מישרים ח"ג קד).

*

'שני השעירים המתוארים כאן מתארים לפנינו שתי דמויות. בתחילה הם זהים בתכלית אך דרכיהם נפרדות על סף המקדש. שניהם 'שוין במראה ובקומה ובדמים ובלקחתן כאחד' (להלן סב). שניהם עומדים כאחד ובשורה לפני ה' פתח אהל מועד. שניהם עומדים בפני אותה הכרעה – באפשרויות שוות של הכרעה – בין ה'לה' ובין 'לעזאזל'. שניהם יכולים להיות כך או אחרת; יתר על כן: כל אחד יכול להיות כך – רק מפני שהיה יכול להיות גם אחרת: 'אין הגורל קובע אלא בראוי לשם' (להלן סג). ומכאן ואילך דרכיהם נפרדות בתכלית הפירוד. מי שהוכרע לה' ימות בשחיטה בסכין חריף של המקדש; אף הוא יתקבל בבלי המקדש; והוא יגיע משם אל קודש הקדשים, לקירבת המקום המקודש ביותר; הוא מקום ההשלמה של חזון חיי תורה – להיות האדם מרכבה לשכינה. כנגד זה מי שהוכרע לעזאזל לא ייפגע בסכין המקדש; הוא לא ימות בשחיטה אלא יעמוד חי בלא שינוי; בעצמיות חיה יעמוד בלא פגע לפני ה' בפתח המקדש. אך הוא לא יבוא אל המקדש פנימה אלא יוצא ממקומו וממושבות האדם ויגיע אל השממה. בפתחו עורף למקדש שמר על חיי עצמיותו – ויסיים אותם בשממת המדבר. ושניהם הם חטאות – שני שעירי עזים לחטאת – והם מבטאים אפוא אותו מושג-חטאת בשתי בחינותיו המנוגדות. נראה לנו אפוא שלא נטעה אם נאמר: שאר כל החטאות מתארות דרך חיים שהיתה ראויה להתקיים בעבר, והחייבת להתגשם בעתיד. ואילו כאן מתוארת גם הדרך ההפוכה: היא דרך החיים שלא היתה ראויה להתקיים בעבר ולא ניתן לה מקום בעתיד. כל אחד מאתנו הוא בבחינת 'שעיר'. ניתן לו כח ההתנגדות; והוא מוכשר להתנגד בעוז לכל דרישה שהוטלה על רצונו. וערכם המוסרי של חיינו תלוי באופן הפעלת כח זה. בידינו להפעיל את כח ההתנגדות ברשות ה' ותחת מרותו. בידינו להיות בבחינת 'שעיר לה': להתנגד לכל הגירוים הפנימיים והחיצוניים המפתים אותנו לסור מעל ה'. או בידינו להיות בבחינת 'שעיר לעזאזל': להפעיל את כח ההתנגדות על ידי סירוב עז לשמוע בקול ה'. כי ה' העניק לנו את כח ההתנגדות; אך בידינו להפנות כח זה עצמו – כנגד ה' שנתנו לידינו. הרשות בידינו להתמכר ללא מגן לחושניות ולכל גירוייה; אף על פי שה' לא נתן לנו את כח ההתנגדות אלא לצורך המלחמה בפיתוי החושניות. מי שנחלט לכח החושניות – בניגוד למי שהשתעבד לה' ולתורתו – קרוי כאן 'לעזאזל'...
 ...אולם מושג ה'חירות' כולל מאליו את האפשרות להתנגד לרצון ה'. אל יעלה על הדעת

שהכושר לחטוא ופיתויי החושניות הם רק תוצאה מהשחתת האדם, שכן טול מן האדם את הכושר לחטוא ואת הפיתוי המגרה של החושניות – וכבר חדל האדם להיות ראוי לשם זה, כי כל מעלת האדם מותנה בכושרו לחטוא; וכל כבוד האדם הוא ביכולת שניתנה לו – להמרות את רצון ה'. בעולם היסודות ובעולם האורגאני אין החטא מצוי כל עיקר; אך דוקא משום כך אין שם מעלות מוסריות. אלמלא היתה החושניות מפתה את האדם; אילו היה גם האדם מוצא סיפוק לנפשו רק בניצול כחותיו כרצון ה'; אילו היה כל רע – מר, וכל טוב – מתוק; אלמלא היה יכול להתנגד לרצון ה' כדרך שהוא יכול להתנגד לפיתויי יצרי; אלמלא היה מסוגל להיות 'שעיר לעזאזל' כדרך שהוא מסוגל להיות 'שעיר לה' – כי אז היה גם הוא נתון לכפיית חוקי ה' כשאר כל הברואים נטולי החירות; כי הללו לא ישנו את תפקידם לעולם; שכן רק קיום רצון ה' מביא להם סיפוק וכל סטייה ממנו נוגדת את טבעם.

כך הועמדנו כולנו בפני ההכרעה בין ה' לבין עזאזל; כולנו עומדים בפתח המקדש – כדי לבחור בין ה' לבין כח החושניות. שם, בקודש הקדשים, מונחת התורה כקודש קדשים. ניתן עינינו בתורה ונקבע את החלטתנו. יכולים אנחנו לבחור בה': נרכז את כל כח ההתנגדות שניתן לנו כדי לסרב לכל הבא לעקרנו מייעודנו; נהיה קרובים וקנויים ודומים לה' – בקיום רצונו ובעשיית כל טוב. אז נבוא בשמחה אל חצר מקדשו; בסכין חריף של קדושת ה' נבטל את חיי הבהמות של החושניות; כך נוכח להתקבל במקדש; נתקרב אל ה' אף בחיינו החושניים – על ידי עשיית רצון קודשו עלי אדמות. אך יכול אדם לבחור בעזאזל. הוא יעמוד בפתח המקדש ויראה את מצוות תורתו; והוא יכוון את כח ההתנגדות שניתן לו כדי להמרות את רצון ה'; בפתח המקדש הוא יסרב להקריב את חיי הבהמה שבו; הוא ימאן למסור את החושניות לסכין כח הרצון שנמסר לידו; הוא לא יאבה להקריב את כל אלה לקדושת ה' ותורתו. בפתח המקדש ולמראה תורתו הוא יקיים בלא כניעה את חיי הבהמה. באותה שעה התמכר לעזאזל, לכח החושניות בלתי-המבוקרת. ואין לו לזה מקום במקדש ולא בתחום חיי אדם ועם, שהרי אלה ישגשו רק באור התורה ומסביב למקדש ה'. מקומו מעתה במדבר; שם אין העולם הארצי מתעלה לתחום החירות על ידי מעשי האדם המוסרי.

ולאיש מאתנו לא נפלה ההכרעה מראש. אין הדבר תלוי לא במראה ולא בקומה ולא בדמים. לא כבוד והוד מראה ולא שיעור קומה, לא נכסים וממון ואף לא שעת ההכרעה יש בהם כדי לכפות את דרך ההכרעה. נכבד או נקלה, גדול או קטן, עשיר או רש, היום או אתמול, בכל שיעור של כחות ונכסים ובכל עת יכול כל אדם להיות לה' או לעזאזל. ואין ערך להכרעתו לה' אלא אם כן יכול היה באותה שעה גם לפנות לעזאזל. וההכרעה לעזאזל מבזה את כבוד האדם – רק אם יכול היה באותה שעה גם להיות נאמן לה', כי עצם פיתויו של עזאזל חייב היה להביא אותו לה'; שאלמלא הוא לא יכול להיות בן חופשי ועבד לה'; שלא ניתנה החושניות לאדם למען תשלוט בו – אלא למען ישלוט בה הוא וינהוג בה ואילך תשוקתו ואתה תמשל בו.

(מתוך פירוש רש"ר הירש פר' אחרי טז,י)

דף מא

'סתם סיפרא מגי רבי יהודה וקא תני... תיובתא'. מבואר בגמרא שדחו לשון אחת מכה ההנחה שסתם ספרא רבי